UDK 81’373.7:811.163.6’373.7
A. A. Polikarpov, *T. V. Filimonova*
Moskovska državna univerza M. V. Lomonosova

O ZAKONITEM SORAZMERJU MED STAROSTNIMI IN DRUGIMI SISTEMSKIMI LASTNOSTMI FRAZEOLOŠKIH ENOT (NA GRADIVU SLOVENSKEGA JEZIKA)

Predmet pričujoče raziskave je analiza sistemskih koleracij med nekaterimi pomembnimi lastnostmi frazeoloških enot, kot so njihova starost, stopnja večpomenskosti, stopnja idiomatičnosti oz. semantične zlitosti, semantični tip (in sicer glede na prisotnost/odsotnost denotativno-negativnih in subjektivno-negativnih sestavin pomena FE), stopnja uporabnosti, stilno-plastne značilnosti itd.

The subject of the present study is the analysis of systemic correlations between some significant features of phraseological units (PU), i.e., their age, degree of polysemy, how idiomatic or, rather, semantically fused they are, semantic type (in terms of presence/absence of denotatively negative and subjectively negative elements in the meaning of the PU), the degree of applicability, features concerning the stylistic register, etc.

Ključne besede: računalniško jezikoslovje, statistika v jezikoslovju, frazeologija, življenjski ciklus znaka, sistemske korelacije, sistemske lastnosti jezikovnih znakov

Key words: computer linguistics, statistics in linguistics, phraseology, life cycle of sign, systemic correlations, systemic features of linguistic signs

1 Predmet pričujoče raziskave je analiza sistemskih koleracij nekaterih pomembnih lastnosti frazeoloških enot (v nadaljevanju – FE), kot so njihova starost, stopnja večpomenskosti, stopnja idiomatičnosti oz. semantične zlitosti, semantični tip, in sicer glede na prisotnost/odsotnost denotativno negativnih in subjektivno negativnih sestavin pomena FE, stopnja uporabnosti, zvrstno-slogovne značilnosti itd. Raziskava je bila izvedena na gradivu slovenskega jezika. Vir empiričnih podatkov o sestavi, večpomenskosti in zvrstno-slogovnih lastnostih FE je bil *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 1998). Pri zbiranju podatkov o starostnih (kronoloških) značilnostih FE sodobnega slovenskega knjižnega jezika smo si pomagali z vrsto etimoloških in zgodovinskih priročnikov ter slovarjev (gl. spodaj). Podatke o uporabnosti FE smo pridobili iz referenčnega korpusa slovenskega jezika FIDA (**F**ilozofska fakulteta Univerze v Ljubljani; **I**nštitut slovenskega jezika Jožef Štefan; **D**ržavna založba Slovenije, d. d.; **A**mebis, d. o. o),[1] dostop do katerega sta nam ljubeznivo omogočili Filozofska fakulteta in založba DZS. Semantične tipe pomenov FE in stopnjo njihove semantične zlitosti smo določili samostojno v poteku raziskave.

2 Teoretično bazo za našo raziskavo črpamo iz sodobnih jezikoslovnih načel medsebojnega učinkovanja, medsebojne pogojenosti, različnih strani jezikovne celote (Мельников 1978; 2000; 2003). Natančneje, opiramo se na t. i. ekološko-semiotični

[1] http://www.fida.net

model jezika (Поликарпов,), med drugim na model življenjskega ciklusa znaka (MŽCZ), ki je sestavni del tega modela (Поликарпов, 1976; 1979; 1980; 1990; 1993; 1994–1995; 1996; 1998, 2001; 2004).

Življenjski ciklus znaka (ŽCZ) katerekoli jezikovne (nominativne) enote (morfema, leksema, frazema) označuje zakonite spremembe, ki jih realizira raba. Osnova za naš model je namreč predpostavka, da se v vsakem komunikacijskem postopku vsaka leksikalna enota neizbežno spreminja tako na pomenskih kot tudi na drugih jezikovnih ravneh. Hitrost sprememb je odvisna od družbenih okoliščin kot so število govorcev določenega jezika, stopnja jezikovne homogenosti ipd. (Поликарпов 1979; 1981; 1986; 1998).

Ob vsakem komunikacijskem dejanju namreč obstaja verjetnost, da besedo, uporabljeno v določenem pomenu, doleti posplošitev pomena, izguba nekaterih denotativnih lastnosti pa tudi pridobitev antropocentričnih lastnosti (ocenjevalnih, modalnih ipd.). Prepričani smo, da obstaja verjetnostna težnja h krnitvi najmanj uporabnih denotativnih sestavin vsakega pomena – težnja torej k posplošitvi pomenov, ki je vzporedna z osamosvajanjem novih pomenov.

Lahko tudi pričakujemo, da bomo v pomenih starejših FE našli relativno več subjektivnih, ocenjevalnih sestavin, npr. *iztegniti pete*, *iti po gobe*, in relativno manj denotativnih sestavin, npr. *živeti iz rok v usta*, *posloviti se od sveta*, kot v pomenih mlajših FE.

Kot je prikazano v raziskavah, opravljenih na gradivu ruskega in angleškega jezika (Поликарпов 1998; 2001), veljajo temeljni procesi tako za morfemske kot za leksikalne in frazeološke znake, zato lahko sklepe v pričujoči obravnavi, najbolj celovito izpeljane na leksikalni ravni, organsko prenesemo na evolucijske mehanizme obstoja/razvoja morfemov in FE tudi v slovenskem jeziku.

3 Zanimivo misel o mestu FE v skupnem jezikovnem sistemu, ki potrjuje utemeljenost razširitve osnovnih teženj sistemskega razvoja leksike tudi na frazeologijo in morfemiko, je izrazil že C. Bally. Proste besedne zveze je postavil nasproti frazeološkim in pri tem poudaril skupne lastnosti frazeoloških, leksikalnih in morfemskih enot kot nominalnih znakov ter uvedel zbirni pojem »leksikalne enote«, pod katerim je združil »vsako govorno dejanje, ki ima popoln in samostojen pomen, tj. ustreza miselni enoti – konkretni predstavi ali abstraktnemu pojmu« (Балли 1961: 86–87). »Leksikalna enota« je torej po Ballyju lahko beseda, del besede (morfem) ali skupina besed FE (Балли 1961: 110).

Ker pomen FE nastane na osnovi preosmišljanja kombinacije pomenov leksemov, ki sestavljajo FE, se vanj obvezno vključijo sledi »izvirne« podobe, ki jo ustvarja ta kombinacija. Drugače rečeno, metaforizacijo kot glavni model oblikovanja FE po ugotovitvah jezikoslovke V. Telija »spremlja umeščanje vedenja o že znanem in poimenovanem objektu, ki se odraža v pomenu preosmišljenega imena, v nov koncept, to umeščanje pa pušča sledi v metaforičnem pomenu« (Телия 1996: 142).[2]

Pomembne vidike nastajanja FE je v svoji opredelitvi procesa frazeologizacije poudaril tudi B. A. Larin, ko je zapisal, da običajno pride do semantične prenove proste

[2] Prim. tudi na primer: Арутюнова 1983; Вежбицкая 1990.

besedne zveze zaradi uporabe le-te v prenesenem pomenu, tj. v procesu prehoda *od konkretnega pomena k bolj abstraktnemu*, *od konkretnega primera k posplošitvi*. Novi metaforični pomen celotne zveze teži k večji zlitosti, k določeni poenostavitvi, na delu sta posplošitev pomena in poenostavitev slovnične strukture besedne zveze. Tako »do nas pogosto prihajajo le še bolj ali manj nerazumljivi fragmenti starodavnih govornih stereotipov« (Ларин 1977: 134).

4 V pričujoči razpravi ločujemo dva, po našem mnenju bistvena tipa pomenov FE: negativno čustveno oceno in denotativno negativno sestavino pomenov FE.

Prisotnost denotativno negativnih (»neprijetnih«: strašnih, ostrih ipd.) sestavin v smislu, ki ga označuje dani pomen določenega znaka, povzroči težnjo k evfemizaciji, iskanju bolj nevtralne, posredne možnosti poimenovanja, ki bi dopolnila neposredno, »preveč odkrito« oznako ali jo celo nadomestila (tabuizacija). Vendar tudi evfemizem sčasoma izgubi svojo nevtralnost, saj so v spominu govorcev žive asociacije pomena z emotivno percepcijo smisla, ki ga pomen označuje. Zato tudi sam evfemizem postane preveč ekspresiven in ga sčasoma nadomesti novo nevtralno poimenovanje, nov evfemizem. To velja tako za lekseme kot za FE. Raziskave odvisnosti stopnje zgodovinske obstojnosti besed z glotokronološkega seznama M. Swadesha lastnosti smislov, ki jih te besede označujejo (Поликарпов, Селезнева-Елецкая 2003), kažejo, da prisotnost denotativno negativnih pomenskih sestavin na besedno označenem področju pomena (smisla) povzroča manjšo obstojnost njegovih poimenovanj v primerjavi s povprečno obstojnostjo poimenovanj vseh ostalih področij smisla z glotokronološkega seznama. Pričakujemo tudi, da bodo vrednotenjska poimenovanja bolj značilna za znakovne enote, ki že dlje časa obstajajo v jeziku in ki so se v njem zakoreninile in sodijo v poimenovalno jedro. To je povezano predvsem z dejstvom, da s staranjem znaka v jeziku njegovi pomeni postajajo v povprečju vedno splošnejši, široki in posledično uporabni v številnih raznovrstnih kontekstih. Lahko torej predvidevamo, da s staranjem poimenovanj, med drugim tudi FE, narašča število antropocentričnih sestavin (Мокиенко 1989: 224; Телия 1988; Черданцева 1977; Эмирова 1988).

Lahko predpostavimo, da tako izrazito specifiko FE v primerjavi z leksikalnimi znaki dodatno pogojuje dejstvo, da je pomen FE kompleksnejši od leksikalnega, saj ima vsaka besedna zveza v povprečju veliko več možnosti za slikovne primerjave in prenose, ki so bistvo metafore, kot pa katerakoli beseda posebej.

V pričujoči razpravi poskušamo označiti pomene t. i. frazeološko-pomenskih variant (FPV) slovenskega jezika z vidika prisotnosti/odsotnosti negativnih denotativno-pomenskih (objektivnih) in negativnih čustvenih (subjektivnih) lastnosti.

Zaradi očitno večje pogostnosti negativnih ocen in smislov denotatov, ki jih izražajo FE v naši raziskavi, je za osrednjo pomensko lastnost FE obveljala prisotnost (1) denotativno negativne sestavine pomena in (2) subjektivno-čustvene negativne ocene – na tej stopnji razprave je ta lastnost predstavljena v razmeroma splošni obliki (Баранов 2003; Баранов, Добровольский 2000).[3]

[3] O variantah različnih negativnih ocen, ki jih je bilo mogoče najti v smislih, izraženih v besedah iz glotokronološkega seznama, glej (Поликарпов, Селезнева 2004).

5 Kot naravna posledica realizacije mehanizma življenjskega ciklusa frazeoloških znakov morajo s staranjem FE naraščati njihova srednja večpomenskost, srednja pogostnost rabe le-teh pa tudi srednja pogostnost rabe in stopnja idiomatičnosti vsakega njihovega pomena (FPV), stopnja prisotnosti subjektivno negativne vrednostne naravnanosti FPV. V zameno pa morata padati stopnja funkcijskostilne zaznamovanosti FE in stopnja zastopanosti denotativno negativnih sestavin v FPV.

6 Pri vzpostavljanju empirične baze raziskave je bilo potrebno izbrati frazeološko gradivo, reprezentativno za slovenski knjižni jezik, ga označiti in sestaviti računalniško bazo podatkov – poimenovali smo jo »SlovRus« – ter pri tem upoštevati naslednje sistemske oznake slovenskih FE:

1. starost FE v celoti in starost njihovih osnovnih leksikalnih sestavin;
2. stopnja večpomenskosti FE;
3. funkcijskostilna zaznamovanost;
4. pogostnost rabe FE;
5. stopnja idiomatičnosti (pomenske zlitosti);
6. prisotnost/odsotnost denotativno negativnih sestavin pomena;
7. prisotnost/odsotnost čustveno negativne ocene pomena FE.

Rezultati kvantitativne analize so podani v obliki tabel in grafikonov

7 Zbiranje podatkov in vzpostavljanje baze podatkov sta potekali v naslednjih etapah.

Zaradi pomanjkanja frazeoloških slovarjev nam je kot izhodiščni vir podatkov za slovenski jezik služil SSKJ (okrog 100.000 slovarskih člankov). Po klasifikaciji tipov razlagalnih slovarjev (Ожегов 1953; Поликарпов, Курлов 1994) sodi SSKJ med srednje, tj. usklajene s celotnim aktualnim leksikalnim in frazeološkim sistemom danega jezika. Iz celotnega besedila slovarja smo izbrali več kot 2000 FE. Pri tem smo pustili ob strani pregovore – v to nas je primoralo dejstvo, ker razlagalni slovarji ne predstavlja tega tipa FE v zadostni obliki.

SSKJ je ob odsotnosti specialnega frazeološkega slovarja slovenskega jezika najpopolnejši vir frazeološkega gradiva doslej,[4] zato ne glede na kritike predstavitve frazeologije v tem slovarju obstajajo trdni argumenti za uporabo njegovega gradiva kot izhodiščne baze za nadaljnje raziskave.

V prvi vrsti velja opozoriti, da je frazeološko gradivo SSKJ, izbrano iz reprezentativnih slovenskih pisnih virov, leksikografsko obdelano: opisani so pomeni in minimalni konteksti rabe FE, gradivo je stilistično označeno in vsaj poskusno klasificirano v smislu pregovorov (oznaka preg.), terminoloških zvez (terminološko gnezdo), pravih frazeoloških enot (frazeološko gnezdo).

[4] Poleg zbornikov pregovorov (na primer: Gustmann 1789, Kocbek 1887, Kocbek Šašelj 1934, Bojc 1980, Prek 1974, Makarovič 1975 idr.) in *Frazeološkega slovarja petih jezikov* (Pavlica 1960), ki ne podaja potrebnih slovarskih informacij in je frazeološki zgolj pogojno, je v 90. letih 20. stol. izšla serija malih dvojezičnih frazeoloških slovarjev (Menac, Rojs 1992; Mukič 1993; Jenko 1994; Bajc 1995). Vendar ti ne ustrezajo v celoti potrebam sodobne leksikografije.

Osnovne pripombe v zvezi s predstavitvijo frazeološkega gradiva v SSKJ lahko strnemo v ugotovitev, da slovar ne vsebuje vseh aktualnih in aktivno uporabljanih FE, ker so se njegovi avtorji osredinili predvsem na pisni prenosnik; res pa je, da so ob tem poskušali zajeti vse funkcijskozvrstne tipe knjižnega jezika (Kržišnik 1987/88; Petermann 1988). Očitke vzbujata tudi nedosledno navajanje FE in način razlage le-teh. Na primer: *govori, kakor bi rožice sadil* (ne pa *govoriti*) – 'vzneseno, lepo; prilizнjeno, sladko'; *izobesili so belo zastavo* – 'kot znamenje vdaje'; *s kuhanjem jeze ne boš nič dosegel* – izhodiščna FE: *kuhati jezo*. Razlage FE pogosto povsem umanjkajo. Na primer: *malo pivo*.

Pri označevanju pripadnosti dela na ta način izbranega gradiva določenemu obdobju razvoja slovenskega knjižnega jezika in jezikov – prednikov smo naleteli na težave zaradi nepopolnosti etimoloških slovarjev in odsotnosti zgodovinskih slovarjev slovenskega jezika. Našteli smo približno 1000 kronološko neoznačenih enot, kronološko označenih jih ostaja 1013. Na podlagi podatkov iz SSKJ-ja smo vsaki od teh navedli število pomenov in stilističnih oznak.

8 Funkcijskostilne oznake FPV in jedrnih leksikalnih sestavin smo na podlagi SSKJ-ja razvrstili v štiri osnovne razrede: v »knjižno-strokovni« (KS), »pogovorno-ekspresivni« (PE), »zastareli« (Z) in »narečni« (N) razred (Скляревская 1972; 1974; 1978; 1988a; 1988b; Поликарпов, Курлов 1994), ki smo jih uporabili uporabili pri analizi gradiva.

9 Na osnovi slovenskih raziskav zgodovine jezika (Bezlaj 1958; 1967; Ramovš 1935; Toporišič 1976; Pogorelec, 1995) smo izpostavili naslednja posplošena temeljna obdobja zgodovine slovenskega jezika in razvoja jezikov – prednikov ter na njih utemeljili periodizacijo, ki nam je omogočila relativno datiranje in klasificiranje FE in njihovih sestavin na starostne skupine. Posplošitev kronologije je bila utemeljena z dejstvom, da naš cilj ni bilo natančno določanje časa pojavitve znaka v jeziku, temveč uvrščanje njegovega nastanka v precej širok časovni interval (pri čemer se sorazmerno s starostjo FE bistveno veča tudi interval). Ta posplošena izpostavljena obdobja so naslednja:

1. praindoevropsko in starejša obdobja: pogojno do konca 3. oz. začetka 2. tisočletja pr. n. št. **(starostna skupina 1)**;
2. praslovansko obdobje: od konca 3. oz. začetka 2. tisočletja pr. n. št. do 6. oz. 7. stol. n. št. **(starostna skupina 2)** ;
3. obdobje jezika alpskih Slovanov: od 6. oz. 7. do 9. oz. 10. stol. **(starostna skupina 3)**;
4. predknjižni slovenski jezik: od konca 9. oz. začetka 10. stol. do 16. stol. (**starostna skupina 4**);
5. nastanek slovenskega knjižnega jezika: od 16. do konca 17. oz. začetka 18. stol. (**starostna skupina 5**);
6. obdobje katoliškega preporoda; kodificiranje norm slovenskega knjižnega jezika: od konca 17. oz. začetka 18. stol. do konca 19. stol. (**starostna skupina 6**);
7. sodobni slovenski knjižni jezik: od konca 19. do srede 20. stol. (**starostna skupina 7**);
8. večja tvorbena raznolikost – nastajanje sistemskih in nesistemskih novotvorb: od srede do konca 20. stol. (**starostna skupina 8**).

Starost jedrnih leksikalnih sestavin FE kot tudi starost samih FE deloma določamo po *Slovenskem etimološkem slovarju* M. Snoja (Snoj 2003). Na primer:

brati levite (iz nem. Leviten lesen) – kot poroča M. Snoj, je obstoj te FE v slovenskem jeziku izpričan že v 15. stol., kar pomeni, da ta FE sodi v starostno skupino 4;

Adamovo (adamovo) jabolko; FE je umeščena v 18. stol. (pri tem je navedena tudi zastarela varianta z besedo »krhelj«), zato sodi v starostno skupino 6.

Eden od virov podatkov, potrebnih za določanje starosti FE, so postale monografije in članki J. Kebra (Keber 1993; 1996a; 1996b; 1998; 2001; 2002). Čeprav gre za poljudnoznanstvene raziskave, se je na podlagi le teh dalo vsaj okvirno določiti obdobje eventualnega nastanka predvsem t. i. živalske frazeologije. Na primer:

biti deveta vas / biti španska vas za koga; po podatkih J. Kebra naj bi se FE pojavila v slovenskem jeziku okrog začetka 17. stol., zato sodi v starostno skupino 5;

imeti maslo na glavi – biti kriv za kako kaznivo, negativno dejanje; FE iz srede 19. stol. sodi v skupino 6.

Kadar je bilo to mogoče, smo določali predvideno starost FE na osnovi zunajjezikoslovnih podatkov:

dobiti / igrati psa – dobiti / igrati slabo, nepomembno, obstransko vlogo (v gledališču); FE naj bi se pojavila okrog 18. stol., saj lahko začetek zgodovine slovenskega gledališča postavimo v ta čas (A. T. Linhart); FE torej uvrščamo v skupino 6.

Zaradi odsotnosti virov, potrebnih za klasificiranje FE najstarejših starostnih skupin, smo prve štiri skupine združili v eno: obdobje predknjižnega slovenskega jezika in starejša (skupine 1 do 4). Tako združitev upravičuje tudi dejstvo, da je iz teh obdobij najmanj FE. Zaradi odsotnosti točnih podatkov o FE, nastalih v 20. stol., smo združili tudi zadnji dve skupini. Ta pristop nam je omogočil klasificirati 1013 FE v štiri obdobja (gl. tabelo 1).

Tabela 1: *Klasifikacija slovenskih FE (v bazi »SlovRus«) po starostnih skupinah*

Starost FE (obdobje verjetnega nastanka v jeziku)	**Število FE**	**v %**
1-4. Obdobje predknjižnega slovenskega jezika in starejša: od praindoevropskega stanja do 16. stol. n. št.	**25**	**2,5**
5. Začetek oblikovanja slovenskega knjižnega jezika: od 16. stol. do prehoda iz 17. v 18. stol.	**615**	**60,7**
6. Katoliški preporod; kodifikacija norm slovenskega jezika: od prehoda iz 17. v 18. stol. do konca 19. stol.	**267**	**26,3**
7-8. Sodobni slovenski knjižni jezik: od začetka do konca 20. stol.	**106**	**10,5**
Skupno število	**1013**	**100**

10 Pri določanju stopnje idiomatičnosti smo uporabili klasifikacijo V. V. Vinogradova in N. M. Šanskega (Виноградов 1946, 1947, 1978; Шанский 1972). K temu nas je navedlo nekaj razlogov: – Na tej obdelavi so osnovane tudi sodobne frazeološke raziskave; – Tudi v slovenskem jezikoslovju je bila ta klasifikacija sprejeta in prenesena

na gradivo slovenskega jezika; – Slovenski jezik je kot eden od slovanskih jezikov strukturno soroden ruskemu, kar pomeni, da lahko metode za obdelavo gradiva ruskega jezika brez posebnih posegov prenesemo na slovenski jezik; – Značaj te klasifikacije, dosledno opravljene po načelu semantične zlitosti sestavin FE, najbolj ustreza zgoraj formuliranim nalogam naše raziskave.

V naši bazi podatkov je bila klasifikacija V. V. Vinogradova in N. M. Šanskega nekoliko posplošena:

– FE z maksimalno stopnjo pomenske zlitosti, t. i. zrasleki, so dobile oznako **4** (govoriti *kakor raztrgan / strgan dohtar* – 'veliko in spretno govoriti'; *imeti piko* na koga – 'imeti na koga usmerjeno ostro kopje');
– t. i. skupov in sklopov nismo ločevali, tako da so dobili oznako **2** … **3** (*imeti sušo v blagajni* – 'biti brez denarja'; *govoriti v superlativih* – 'hvaliti, povzdigovati koga'; *vzeti pod drobnogled* kaj – 'podrobno si ogledati, preučiti kaj);
– FE z minimalno stopnjo pomenske zlitosti, t. i. sestave, so potemtakem dobile oznako **1** (*notranji čut*).

11 Pri FE, izbranih iz SSKJ, smo s pomočjo korpusa besedil slovenskega jezika FIDA preverili pogostnost FE in določili sedem pogostnostnih stopenj:

0 – FE se ne pojavlja v korpusu FIDA;
1 – v FIDA je od 1 do 5 primerov pojavitve FE;
2 – od 6 do 20;
3 – od 21 dî 100;
4 – od 101 do 500;
5 – od 501 do 1000;
6 – več kot 1000 primerov.

Vsaki FE iz baze podatkov je bil torej glede na število najdenih primerov v korpusu pripisan indeks stopnje pogostnosti pojavljanja od 0 do 6, kar smo nato uporabili pri nadaljnji obdelavi podatkov in izdelavi grafikonov.

12 Samostojno smo določili prisotnost govorčevega čustveno-vrednostnega razmerja do predmetnosti, npr.:

držati se kot pijanec plota [česa] = 'zelo se držati česa (na primer svojih nazorov)' – neodobravajoče; *biti trn v peti* [komu kdo, kaj] = 'stalno povzročati nelagodje pri kom' – neodobravajoče o človeku, oviri.

Posebej smo zaznamovali FE z negativno sestavino v denotativnem pomenu, npr.:

dati košarico [komu] = 'zavrniti ponudbo za ples, ponudbo sploh'; *iti s tega sveta* [kdo] – 'umreti'.

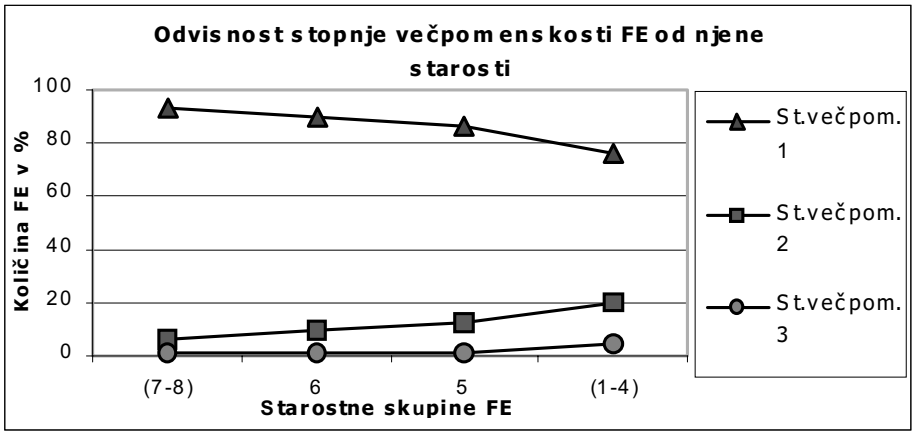
13 Odvisnost stopnje večpomenskosti FE od njene starosti

Naša hipoteza, da s staranjem FE stopnja njene srednje večpomenskosti narašča, je bila v poteku raziskave eksperimentalno potrjena (gl. tabelo 1 in grafikona 1 ter 2).

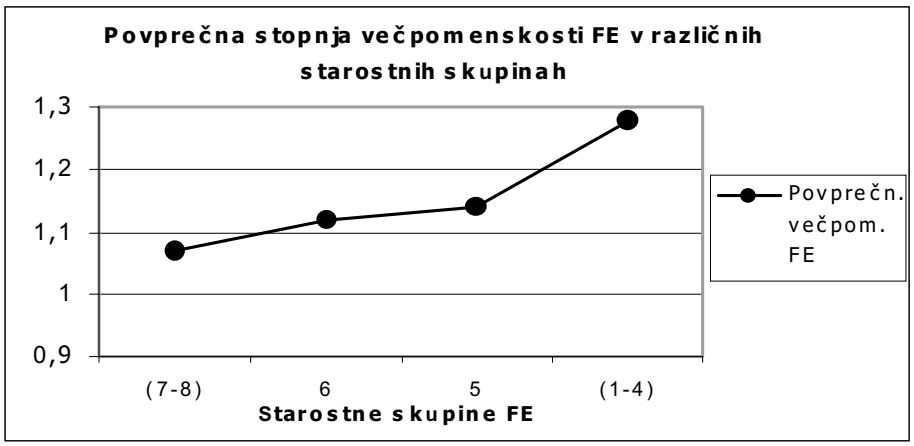
Tabela 2: *Soodnos starosti FE in stopnje njene večpomenskosti*

Stopnja večpo-menskosti FE	**Starostne skupine FE**								**Skupno število**	
	7-8		**6**		**5**		**1-4**			
	Število FE	**v %**	**Število FE**	**v %**	**Število FE**	**v %**	**Število FE**	**v %**	**Število FE**	**v %**
1	99	93,4	239	89,5	532	86,3	19	76	889	87,7
2	6	5,7	25	9,4	76	12,4	5	20	112	11
3	1	0,9	3	1,1	7	1,1	1	4	12	1,2
Vse FE	**106**		**267**		**615**		**25**		**1013**	
Srednja večpo-menskost	**1,07**		**1,12**		**1,14**		**1,28**		**1,12**	

Grafikon 1

Grafikon 2

14 Odvisnost stopnje idiomatičnosti FPV od starosti FE

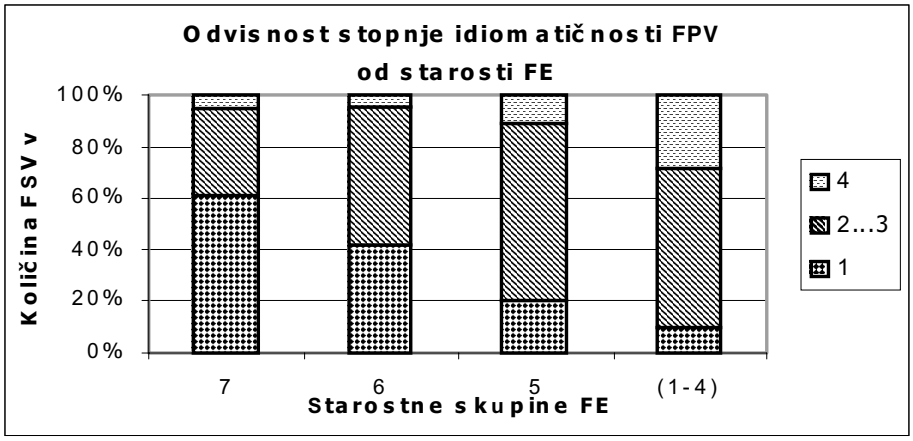
Izhajajoč iz dejstva, da evolucija pomenov FE poteka v grobem od takorekoč prostih pomenov v smeri postopne idiomatizacije le-teh, smo postavili hioptezo, da je relativno visoka stopnja idiomatičnosti (vse do končnega prehoda FE v zrasleki) značilna za relativno stare FE, minimalna stopnja idiomatičnosti (ki jo odkrivamo pri frazeoloških sestavah) pa za relativno mlade FE.

Dana hipoteza je med potekom naše raziskave dobila svojo eksperimentalno potrditev (gl. tabelo 3 in grafikon 3). Specifična teža t. i. sestav pri prehajanju od najmlajših FE k najstarejšim enakomerno pada, specifična teža t. i. skupov**,** sklopov in zraslekov pa narašča.

Tabela 3: *Starost FE in stopnja idiomatičnosti njihovih FPV*

Stopnja idiomatičnosti	**Starostne skupine FE**								**Skupno število**	
	7-8		**6**		**5**		**1-4**			
	Število FPV	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**
1	70	61,4	125	41,9	145	20,6	3	9,4	**343**	29,9
2 ... 3	38	33,3	160	53,7	487	69,1	20	62,5	705	61,4
4	6	5,3	13	4,4	73	10,4	9	28,1	101	8,8
Skupno število	114		298		705		32		**1149**	

Grafikon 3

15 Odvisnost pogostnosti rabe FPV od starosti FE

Sopostavitev podatkov SSKJ in korpusa slovenskega jezika FIDA potrjuje postavljeno hipotezo o naraščanju pogostnosti rabe FE in njihovih FPV v sorazmerju s staranjem FE. V središču našega zanimanja je raba vsake FPV kot pomembnejši pokazatelj

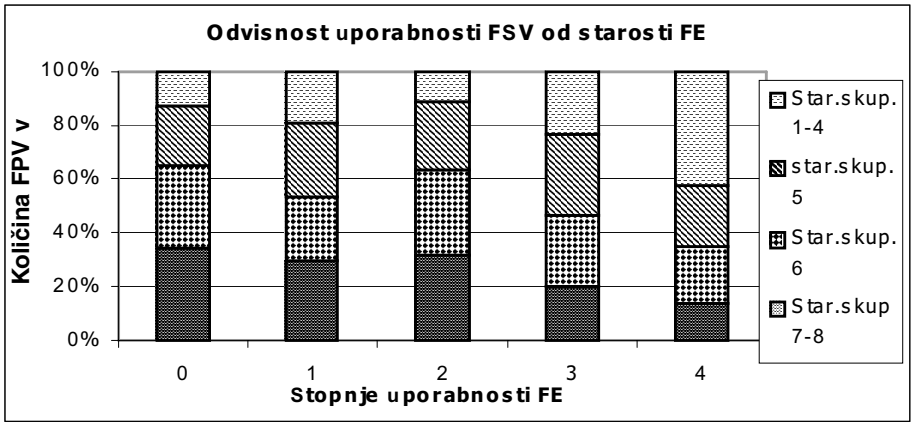
od rabe FE v celoti. S staranjem FE namreč ne narašča le število pomenov, marveč tudi srednja stopnja abstraktnosti in v skladu s tem tudi povezovalnost, posledično pa tudi povprečna pogostnost rabe vsakega pomena frazeološkega znaka. V končni fazi pa mora to privesti k pozitivni odvisnosti stopenj uporabnosti vsake FPV od starosti FE, ki smo jo že napovedovali.

Kot je razvidno iz tabele 4 in grafikonov 4 ter 5, med v korpusu FIDA nenavedenimi FE in v skupinah FE z nizko pogostnostjo rabe prevladujejo relativno mlade enote. Po drugi strani pa je očitno zvišanje specifične teže starejših FE v skupinah z višjo pogostnostjo rabe.

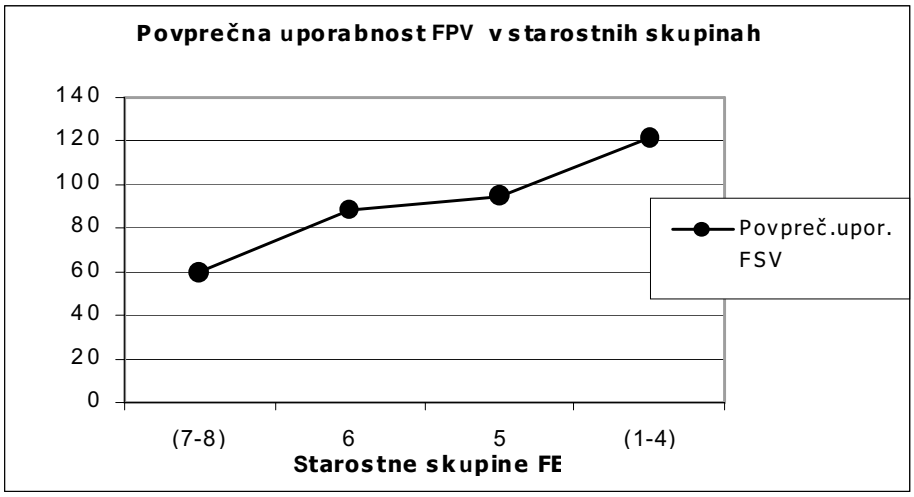
Tabela 4: *Soodnos starosti FE in pogostnost rabe njihovih FPV*

Stopnje uporabnosti FE	**Starostne skupine FE**								**Skupno število**	
	7-8		**6**		**5**		**1-4**			
	Število FPV	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**
0	26	22,8	58	19,5	100	14,2	3	9,4	187	16,3
1	30	26,3	63	21,1	174	24,7	5	15,6	272	23,7
2	28	24,6	74	24,8	135	19,1	5	15,6	242	21,1
3	17	14,9	54	18,1	163	23,1	8	25,0	242	21,1
4	10	8,8	41	13,8	112	15,9	11	34,4	174	15,1
5	3	2,6		0,0	10	1,4		0,0	13	1,1
6		0,0	8	2,7	11	1,6		0,0	19	1,7
Število FPV	**114**		**298**		**705**		**32**		**1149**	
Število FE	***106***		***267***		***615***		***25***		***1013***	
Srednja uporabnost FPV	***59,2***		***88,5***		***94,5***		***121,2***			

Grafikon 4

Grafikon 5

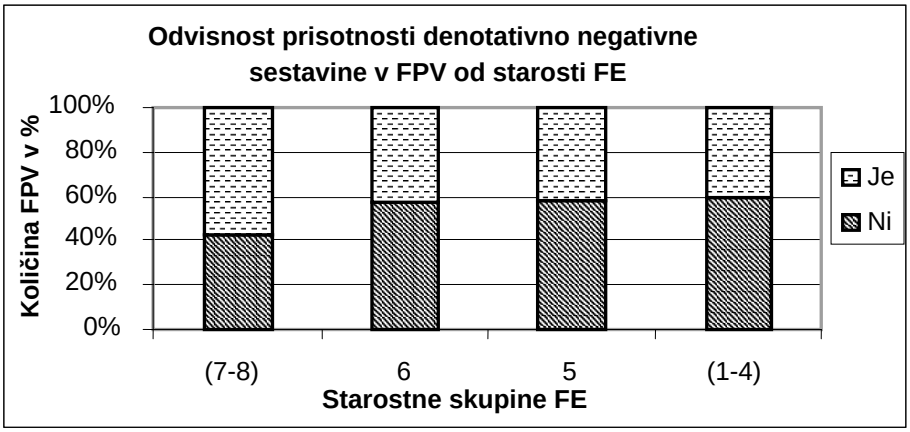

16 Odvisnost prisotnosti denotativno negativne sestavine v FPV od starosti FE

Potrdila se je hipoteza, da vsako FPV starejših FE v povprečju v manjši meri označuje denotativna negativna sestavina, kar naj bi bila posledica evfemizacije in tabuizacije.

Tabela 5: *Soodnos starosti FE in stopnje zastopanosti negativne denotatvno sestavine v njihovih FPV*

Objektivna Negativna Sestavina pomena	**Starostne skupine FE**								**Skupno število**	
	7-8		**6**		**5**		**1-4**			
	Število FPV	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**
Odsotnost	48	42,1	170	58	414	58,7	19	59,4	651	56,7
Prisotnost	66	57,94	128	42	291	41,3	13	40,6	498	43,3
Število FE	***106***		***267***		***615***		***25***		***1013***	
Število FPV	**114**		**298**		**705**		**32**		**1149**	

Grafikon 6

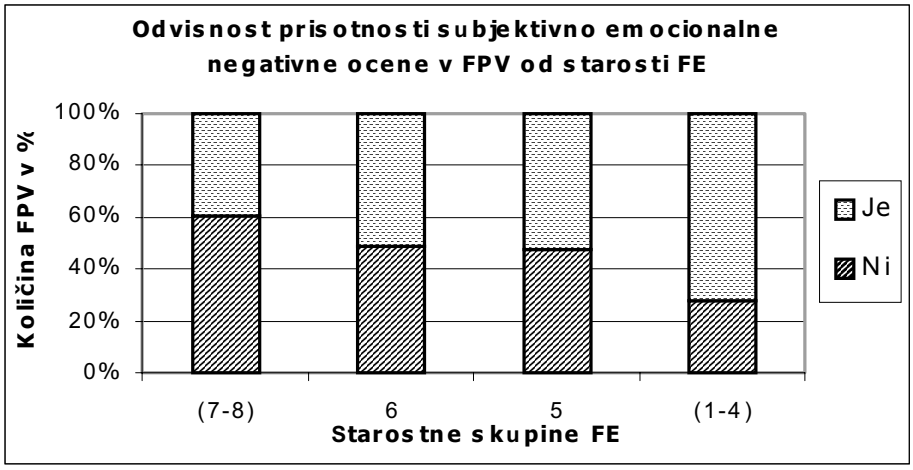

17 Odvisnost prisotnosti čustveno negativne ocene v FPV od starosti FE

Za pomene starejših FE je v večji meri kot za pomene mlajših FE značilna čustvenost vrednotenja. To napoved eksperimentalno potrjujejo rezultati analize slovenskih FE.

Tabela 6: *Čustveno negativna ocena FSV in starost FE*

Subjektivna Negativna ocena	**Starostne skupine FE**								**Skupno število**	
	7-8		**6**		**5**		**1-4**			
	Število FPV	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**
Odsotnost	69	60,5	145	48,7	335	47,5	9	28,1	558	48,6
Prisotnost	45	39,5	153	51,3	370	52,5	23	71,9	591	51,4
Število FPV	**114**		**298**		**705**		**32**		**1149**	
Število FE	***106***		***267***		***615***		***25***		***1013***	

Gafikon 7

18 Odvisnost stopnje funkcijskozvrstne zaznamovanosti FPV od starosti FE

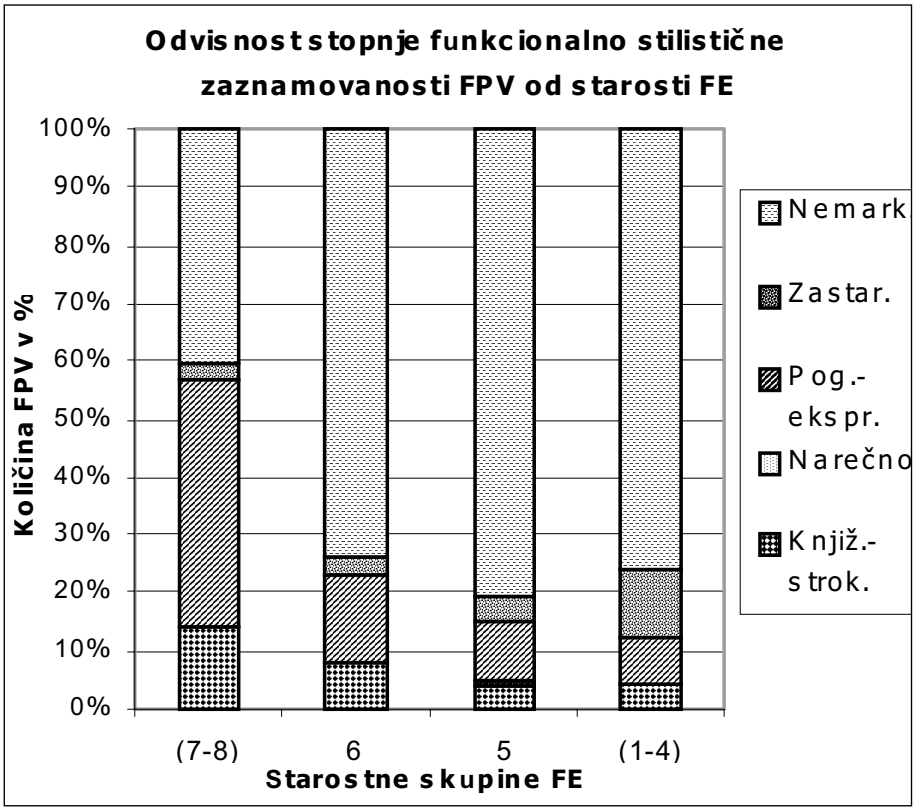
V razpravi smo oblikovali tudi hipotezo, da se s staranjem FE funkcijskozvrstna zaznamovanost njihovih pomenov manjša. Analiza frazeološkega gradiva iz SSKJ v splošnem to potrjuje.

Isto težnjo smo opazovali posebej pri funkcijskozvrstnih razredih »knjižno-specialno« in »pogovorno-ekspresivno«. V razredu »zastarelo« odkrivamo zviševanje specifične teže zaznamovanih enot med vse starejšimi FE, vendar se nam zdi večanje števila FE in FPV tega stilističnega razreda z njihovim staranjem povsem logično.

Tabela 7: *Soodnos starosti FE in stopnje funkcijskozvrstne zaznamovanosti njihovih FPV*

Funkcijsko-Zvrstni razredi FPV	**Starostne skupine FE**								**Skupno število**	
	7-8		**6**		**5**		**1-4**			
	Število FPV	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**	**Število FPV**	**v %**
KS	16	14,0	25	7,9	26	3,7	1	3,1	68	5,9
N		0		0	6	0,9		0	6	0,5
PE	49	43,0	46	15,4	74	10,5	3	9,4	172	15,0
Z	3	2,6	11	3,4	30	4,3	4	12,5	48	4,2
Označene FPV skupaj	***68***	***59,6***	***82***	***26,6***	***136***	***19,3***	***8***	***25***	***294***	***25,6***
FPV brez kvalifikatorjev	46	40,4	216	73,4	569	80,7	24	75	855	74,4
Skupno Število FPV	**114**		**298**		**705**		**32**		**1149**	
Število FE	***106***		***267***		***615***		***25***		***1013***	

Grafikon 8

19 Sklep

Glede na to, da smo analizirane FE slovenskega jezika izbrali iz uglednega slovarskega vira po načelu naključnosti, lahko pričakujemo, da so rezultati raziskave, veljavni za celotno frazeološko gradivo SSKJ in po vsej verjetnosti za frazeološki sistem slovenskega jezika v celoti. Še več, ker so napovedane korelacije univerzalnega značaja, morajo biti veljavne za frazeološki sistem kateregakoli jezika. V prihodnosti nas čaka resno delo vsestranskega eksperimentalnega preverjanja izoblikovanih teoretičnih predpostavk na gradivu različnih jezikov.

VIRI IN LITERATURA

АРУТЮНОВА, Н.Д., 1983: Тождество или подобие? *Проблемы структурной лингвистики* 1981. Москва.

БАЛЛИ, Ш., 1961: *Французская стилистика*. / Пер. с франц. Москва. 86–87.

БАРАНОВ, А.Н., 2003: *Введение в прикладную лингвистику*. Москва. 66.

БАРАНОВ, А.Н., ДОБРОВОЛЬСКИЙ, Д.О., 2000: Речевые формулы в диалоге. *Труды Международного семинара по компьютерной лингвистике и её приложениям «Диалог-2000»*. Протвино.

Bezlaj, F., 1958: Predslovanski ostanki v slovenščini. *Naša sodobnost* 6. Ljubljana: DZS.
Bezlaj, F., 1967: *Eseji o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Черданцева, Т.З., 1977: *Язык и его образы*. Москва.
Эмирова, А.М., 1988: *Русская фразеология в компаративном аспекте*. Ташкент.
Keber, J., 1993: Izimenska leksika in frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Rječnik i društvo*. Zagreb.
Keber, J., 1996a: *Leksikon imen. Izvor imen na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba.
Keber, J., 1996b: *Živali v prispodobah 1*. Celje: Mohorjeva družba.
Keber, J., 1998: *Živali v prispodobah 2*. Celje: Mohorjeva družba.
Keber, J., 2001: Razlaganje izvora slovenskih frazemov. *Skripta 5.* Ljubljana. 35–51.
Keber, J., 2002: Zasnova slovenskega frazeološkega slovarja. *Zbornik slavističnega društva Slovenije*. Ljubljana. 237–241.
Kržišnik, E., 1987/88: Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava II/2*. Ljubljana. 143–162.
Ларин, Б.А., 1977: Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов). История русского языка и общее языкознание. Москва.
Мельников, Г.П., 1971: Системный подход к лингвистике. *Системные исследования. Ежегодник*. Москва. 184–196.
Мельников, Г.П., 1978: *Системология и языковые аспекты кибернетики*. Москва.
Мельников, Г.П., 2000: *Системная типология языков: синтез морфологической классификации языков со стадиальной*. Курс лекций. Москва.
Мокиенко, В.М., 1989: *Славянская фразеология*. Москва.
Ожегов, С.И., 1952: О трех типах толковых словарей современного русского языка. *Впросы языкознания*. № 2. Москва.
Petermann, J., 1988: Frazeologija v slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV): Nekaj osnovnih vprašanj o vlogi frazeologije v slovarju. *Obdobja 8.* Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 301–310.
Pogorelec, B., 1995: *Razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Maribor: Obzorja. 5–42.
Поликарпов, А.А., 1979: Элементы теоретической социолингвистики. Москва.
Polikarpov, A.A., 1993: On the Model of Word Life Cycle. Koehler, R., Rieger, B. (eds.) *Contributions to Quantitative Lingistics*. Dordrecht: Kluwer. 53–66.
Поликарпов, А.А., Курлов, В.Я., 1994: Стилистика, семантика, грамматика: опыт анализа системных взаимосвязей. *Вопросы языкознания*. № 1. 62–75.
Поликарпов, А.А., 1994, 1995: Жизненный цикл слова и эволюция языка. Ст. 1; 2. *Русский филологический вестник.,* Том 79, № 1; Том 81, № 1.
Поликарпов, А.А., 2001: Когнитивное моделирование циклических процессов в становлении лексической системы языка. *Труды Казанской школы по компьютерной и когнитивной лингвистике*. Казань. 57–99.
Поликарпов, А.А., Селезнева-Елецкая, Л.А., 2003: Степень абстрактности и субъективности смыслов – факторы варьирования степени сохранности во времени их лексических обозначений в индоевропейских языках. *Сравнительно-историческое исследование языков: современное состояние и перспективы*. Тезисы международной конференции. Москва. 136–139.
Polikarpov, A.A., 2004: Cognitive Mechanisms for Emergence of some Regularities of Human Language Evolution. *Text Processing and Cognitive Technologies*. № 9 (The VII-th International Conference Cognitive Modeling in Linguistics. Proceedings). Moscow – Varna. 10–20.
Ramovš, F., 1936: Kratka zgodovina slovenskega jezika 1. Ljubljana: Akademska založba.
Ramovš, F., 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika. VII, Dialekti: »Uvod«*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Скляревская, Г.Н., 1972: Разговорная речь как объект лингвистического исследования. *Лингвистические исследования*. Часть 1. Москва.

Скляревская, Г.Н., 1974: Полудиалектная лексика в современном русском языке. *Вопросы стилистики*. Выпуск 7. Саратов.

Скляревская, Г.Н., 1978: Заметки о лексикографической стилистике. *Современность и словари*. Ленинград.

Скляревская, Г.Н., 1988a: *Лексикографическая стилистика: состояние и проблемы. Словарные категории*. Москва.

Скляревская, Г.Н., 1988b: Еще раз о лексикографической стилистике. *Вопросы языкознания*. N 3. Москва.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), 1998 (CD-ROM). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU, DZS.

Snoj, M., 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.

Шанский, Н.М., 1964 (1972): *Лексикология современного русского языка*. Москва: Московский университет.

Телия, В.Н., 1996: *Русская фразеология. Семантический, прагматический и* лингвокультурный *аспекты.* Москва.

Телия, В.Н., 1988: Метафора и ее роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира.* Москва.

Toporišič, J., 1976: Slovenska slovnica. Maribor: Obzorja

Вежбицкая, А., 2000: Сравнение – градация – метафора. *Теория метафоры*. Москва.

Виноградов, В.В., 1946: Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. *Труды Юбилейной научной сессии ЛГУ. Секция филологических наук*. Ленинград. 45–69.

Виноградов, В.В., 1947: *Русский язык (Грамматическое учение о слове*). Москва. 21–28.

Виноградов, В.В., 1978: Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. *Избранные труды. Лексикология и лексикографи*. Москва.

Summary

The source of empirical data about the composition, polysemy, and stylistic register of the phraseological units (PU) was *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 1998). The data about the chronological features of PU in the contemporary standard language were gathered from etymological and historical reference works and dictionaries. The data about applicability were acquired from the reference corpus for Slovene, FIDA. Semantic types of meanings of PU and the degree of their semantic fusion were determined independently during the course of the study.

The theoretical base of the study originates from the contemporary systemic linguistics, which proclaimed the principles of interaction, mutual conditioning, and of various sides of the linguistic unit, the basis for analysis of language. In fact, the basis was the so-called ecological-semiotic model of language by Anatolij A. Polikarpov, among other things, his model of the life cycle of a sign.